

EVTS en de behandeling van stemproblemen

De ervaringen van een expert

Antoinette Kouwenberg

Inleiding

Kan het Estill Voice Training System (EVTS) een bijdrage leveren aan het oplossen van stemproblemen?

Begin mei kwam de vraag binnen om een artikel te schrijven over de eventuele waarde van EVTS binnen de logopedie. De eerste gedachte die dan in mij opkomt is: "Ja, EVTS kan zeker bijdragen aan gezond spreekstemgebruik en het oplossen van stemklachten", en vervolgens: "Oké, dat artikel wil ik schrijven."

Wat houdt EVTS in?

Kort samengevat leert het de geïsoleerde controle en beheersing aan van de individuele anatomische structuren van het stemapparaat. Daarin onderscheiden we naast houding, de inspanning die je levert om die structuren te beheersen en de locatie daarvan. Dus waar je voelt dat je werkt en hoe dat klinkt. De structuren zijn; velum, lippen, tong, kaak, larynx en in de larynx de epiglottis, valse en ware stemplooien, thyroïd en cricoïd.

Bij adem wordt uitgegaan van het feit dat adem reageert op wat het onderweg tegenkomt in de structuren en het gebruik van het stemapparaat.

Er wordt niet gesproken over ademsteun, maar er worden grote spiergroepen gebruikt in torso, hoofd en nek om de kleinere spieren in het stemapparaat te ontlasten en zodoende balans te creëren in adem, effort (de mate van inspanning die je levert in de diverse anatomische structuren om te komen tot gezond stemgebruik) en de uiteindelijke klank van de stem.

De inspanning die iemand levert om een bepaalde structuur anders/beter te leren beheersen heeft de neiging om zich uit te breiden, zodat er op meer plaatsen dan nuttig is gewerkt wordt, denk aan een kaak en/of tong die je mogelijk vast zet bij het zoeken naar meer retractie in het gebied van de valse stemplooien, of het trekken van rare gezichten of...

Spanning heeft de neiging zich uit te breiden. Om dat tegen te gaan is er in het EVTS model een serie ontspanningsoefeningen opgenomen die leert de inspanning alleen nog daar te hebben waar deze nodig is en de rest, het overbodige, los te laten.

Een heel belangrijk item bij Estill is de MCVE. Dit is het 'Most Comfortable Vocal Effort' niveau. Wat inhoudt dat de ademdruk en de inspanning die in de larynx geleverd wordt op stemplooienniveau in een zodanige balans is en blijft dat de stem hierdoor volkomen vrij kan blijven functioneren.

Weet je eenmaal wat belangrijk is, hoe dit te gebruiken en train je dat, dan is goed spreken en technisch goed zingen in verschillende stemkwaliteiten voor iedereen binnen handbereik. Dan wordt kennen, kunnen.

Spreken, zingen, logopedie en EVTS

Mijn eerste kennismaking met EVTS was een cursus over belten. Een specifieke zangkwaliteit die veel gebruikt wordt in musical, in etnische muziek en daarnaast in vele andere stijlen. Dat was begin 1999 en ik heb me toen direct ingeschreven voor de hele cursus, level I en II, anderhalve maand later in Liverpool. Een geweldig verhelderende ervaring, ook al had ik er een conservatorium (zang en opera) en logopedieopleiding (alle stemvakken) opzitten. Vanaf het eerste moment was het interessant, volstrekt helder wat essentieel is in spreken en zingen, binnen EVTS.

Een van de eerste sprekers daar was een logopediste die in het Engelse gezondheidszorgsysteem in die tijd vaak maar 6 sessies met een stempatiënt kon hebben, maar dankzij EVTS toch heel goede resultaten had. Opmerkelijk.

Of werken aan een stem altijd zo snel kan of moet, dat is een andere vraag; ik denk dat het goed is meer tijd te hebben, omdat veranderingen in stemgebruik in de transfer naar het spreken in het dagelijks leven toch aandacht en tijd moet krijgen om dat laatste in voldoende mate te kunnen realiseren.

Wat kun je in de praktijk met EVTS?

Een paar voorbeelden.

Stel, een cliënt komt binnen met te veel nasaliteit in zijn/haar spreekstem. Het velum is te weinig actief in het spreken en de nasaliteit wordt uitsluitend daardoor veroorzaakt.

De oplossing in het model van Jo Estill gaat uit van controle van het velum en elke logopedist zal ook zonder EVTS zich hierop vermoedelijk concentreren.

Hoe werkt dat nou binnen de EVTS?

Naast een introductieoefening en anatomie en fysiologie, beschrijft Estill in Level I drie instellingen van het velum. Daarover is controle te verkrijgen.

- * Het velum is laag, maakt contact met de achterkant van de tong, de weg door de neusholte is open en de klank is een nasaal. (Estill werkt veel met ng, vanuit het woord sing/zing.)
- * Het velum hangt ongeveer in het midden, is los van de tong, maar sluit de neusholte niet compleet af, de klank is nasaal.
- * Het velum is hoog en sluit de neusholte af, de klank is oraal.

Vervolgens zijn er een aantal eenvoudige oefeningen om meer bewustzijn te krijgen over de werking van het velum, maar omdat daar niet veel zenuwen doorheenlopen die direct een duidelijk voelen mogelijk maken, vraagt het wat geduld om die bewustwording te verkrijgen op dat niveau. Via horen en voelen lukt dat over het algemeen toch vrij eenvoudig en de oefeningen bestaan voor een groot deel uit het afwisselen van de beschreven instelling, de bewustwording daarvan en controle die je al doende verwerft.

Door te trainen met deze instellingen krijg je controle over het velum en kan nasaliteit bewust uitgebannen worden en uiteraard waar nodig gebruikt worden. In het Nederlands gebruiken we geen nasaliteit, maar b.v. wel in de Franse taal.

Een ander voorbeeld: een cliënt heeft last van heesheid.

Onderzoek door een foniater of een KNO-arts zal uit moeten wijzen of er sprake is van een verdikking op de stemplooien, of deze reversibel is, of dat de heesheid habitueel is. In alle gevallen waarin de heesheid verholpen kan worden door goed stemgebruik (aan te leren) zal EVTS een belangrijke bijdrage kunnen leveren. Bewustwording van zaken als roken, te veel drinken, het gebruik van andere genotsmiddelen of bepaalde gewoonten die de stem kunnen schaden, het vinden van een gezonde balans tussen stembelasting en stemrust vallen buiten het EVTS-model, maar kunnen en zullen vermoedelijk noodzakelijk zijn om onder de loep te nemen bij het herstel van de stem. Verder zal de stem mogelijk baat hebben bij enige stemrust. Ook wanneer er

geen sprake is van verdikkingen, maar alleen van een onvolledig sluitende glottis is het interessant te zien wat het EVTS-model kan opleveren.

Bij heesheid en een eventuele aanwezigheid van verdikkingen op de stemplooien zijn methoden zoals Pahn en Coblenzer zeker een goed hulpmiddel om te komen tot beter stem- en ademgebruik.

Zelf kijk ik ook altijd naar fysieke en/of mentale ontspanning en werk ook met speciale oefeningen die als massage kunnen dienen voor de stemplooien. Wanneer ik ga kijken naar wat er actief te doen is aan het probleem, dan is Estill's Voice Training System een zeer goede mogelijkheid.

Daar waar veel gewerkt wordt aan het vinden van ontspanning van het stemapparaat, zal er volgens de EVTS-strategie ook 'werk' in de larynx zelf gedaan kunnen worden om uit te komen bij bewuster en beter stemgebruik, door het leren beheersen van de anatomische structuren. Daarmee kunnen stemklachten verdwijnen, zoals dat ook het geval is met heesheid. EVTS maakt het dus vrij eenvoudig om alle structuren te leren beheersen. Het is dan zaak te zoeken naar wat het meeste rendement kan opleveren bij het verbeteren van het stemgebruik. Dat kan bij iedere cliënt een andere strategie zijn.

In het hierna volgende zal ik een paar mogelijkheden kort bespreken die een bijdrage zouden kunnen leveren aan beter en bewuster spreekstemgebruik, wanneer de stem van een cliënt hees is.

Let wel, het zijn mogelijkheden, de volgorde die ik beschrijf is er niet een die je zou moeten nastreven. Dit is van cliënt tot cliënt verschillend en ter beoordeling van de logopedist, eventueel in samenspraak met anderen in een behandelteam.

Retractie van de valse stemplooien is een effectief middel om te komen tot beter stemgebruik. Bij heesheid, wanneer een stem geknepen klinkt of instabiel lijkt, dan biedt dit mogelijkheden tot verandering. Retractie is het gebied van de valse stemplooien wijd/open(er) leren houden, waardoor het dicht drukken van dit gebied niet meer kan interfereren met het trillingspatroon van de ware stemplooien. Een manier om dit te vinden is het hebben en vasthouden van ruimte op dat niveau van de larynx door middel van bijvoorbeeld een innerlijke lach. Voor veel mensen is het zo dat wat er dan voelbaar is in de larynx direct duidelijk wordt, maar dat is niet altijd het geval.

De innerlijke lach zal wel altijd tot gevolg hebben dat de ruimte boven de ware stemplooien groter wordt. Dit kan iedere cliënt leren gebruiken. De EVTS-manier om dit te leren bestaat uit het afwisselen van verschillende graden van openheid versus meer geslotenheid, om verschillen te ervaren. Door het bewust leren gebruiken van de instellingen kan de cliënt een opener en eventueel helderder geluid vinden.

Wat je moet doen om te komen tot het anders inzetten van de anatomische structuren is hierdoor helder en duidelijk te lokaliseren en het biedt veel meer zekerheid dan de suggestie van het hebben van een ruime, vrije of ontspannen keel, want waar moet de ruimte dan precies zijn en hoe verkrijg je die? Wat kun je precies ontspannen? Vaak zal het bewust hebben en handhaven van retractie al een direct merkbaar effect hebben op het geluid van de stem en zal een eventueel globusgevoel verminderen. Adem wordt hier niet bewust bij betrokken om op een eventueel andere wijze in te zetten. Door het bewuste gebruik van retractie komt de adem een andere instelling tegen en kan mee veranderen in dit proces. In sommige gevallen zal blijken dat het nuttig is toch aandacht aan de adembeweging te geven.

Er zijn meer en andere mogelijkheden om mee te werken aan herstel van de stem of beter stemgebruik. Eén daarvan is het bewust maken van de aanzet van de stem. Estill onderscheidt vier mogelijkheden:

- * De aanzet waarbij de glottis zich eerst sluit en dan pas de adem doorlaat die de stemplooien in trilling brengt.
- * Verder zijn er twee manieren van het gebruik van een geaspireerde aanzet,

de graduele en abrupte, waarbij de stemplooien eerst lucht doorlaten en daarna pas (min of meer) sluiten.

- * Tot slot de simultane aanzet, waarbij adem en sluiting van de stemplooien gelijktijdig zijn en dus samengaan.

Het beheersen van de aanzet van de stem, welke past bij de stemkwaliteit die je zoekt, kan helpen de stem beter te gebruiken en een dienovereenkomstig adempatroon kunnen genereren.

De aanzetten die geleerd worden maken de cliënt bewust van mogelijkheden en geven controle over de aanzet van de stem. Iedere aanzet die je leert kan en zal ook een bepaalde stemkwaliteit gemakkelijk maken. Wanneer we het hebben over de spreekstem, dan zullen de glottale en de simultane aanzet de voorkeur verdienen boven de twee geaspireerde mogelijkheden. Geaspireerd roept gemakkelijk een onvolledige stemplooi-sluiting op en hoewel dit zeker bruikbaar kan zijn in bepaalde muziekstijlen zal het in het spreken geen voorkeur verdienen.

Ikzelf heb moeite gehad met de glottale aanzet omdat ik tijdens mijn studie aan de opleiding voor logopedie steeds leerde dat een glottisslag schadelijk is voor de stem. In combinatie met retractie en het leren beheersen van de slui-

De mening van een expert. Discussieer mee!

Het artikel over Estill Voice Training System door Antoinette Kouwenberg is het eerste artikel dat in de *Logopedie & Foniatrie* wordt geplaatst binnen het thema: 'De mening van een expert'.

In verschillende binnen- en buitenlandse tijdschriften worden al langer artikelen gepubliceerd die gelden als 'expert opinion'. Hierbij staat nu eens niet de wetenschappelijke onderbouwing centraal of een wetenschappelijk onderzoek. Hierbij staat gewoon de mening van een expert op een bepaald gebied centraal. Vanuit deze expertise wordt een bepaald onderwerp besproken.

Op de NVLF-congressen wordt deze manier van informatie bespreken de afgelopen jaren ook gebruikt in de zogenoemde masterclasses. Ook daar vertellen experts in het vakgebied over hun interesses en vertellen zij hun mening over bepaalde onderwerpen.

In de *Logopedie & Foniatrie* willen wij met het plaatsen van de mening van een expert de lezer van nieuwe informatie voorzien, maar ook graag een discussie losmaken. Want met deze 'expert opinion' hoeft de lezer het niet eens te zijn. Het is een mening en meningen verschillen.

Wat denkt u van EVTS? Gebruikt u deze methodiek in uw stembehandeling of juist niet? Ziet u EVTS als een behandeling voor al uw stempatiënten of alleen voor een bepaalde groep? Gebruikt u liever een andere methodiek? Wat zijn uw eigen ervaringen met stemtherapie?

Discussieer hierover mee op het forum van de NVLF op www.nvlf.nl. Log in en klik op 'Forum'.

ting van de stemplooien met deze aanzet, kan dit zeker leiden naar beter stemgebruik. Het kan helpen de stemplooien beter, bewuster, vollediger te leren sluiten. Een onvolledige sluiting is nogal eens een van de oorzaken van stemproblemen.

Dat brengt me bij de controle over de massa van de stemplooien. Het EVTS-model kent vier verschillende manieren van gebruik van massa van de stemplooien: slack (vocal fry), dikke, dunne en stijve stemplooien. Bij het gebruik van stijve stemplooien zal de sluiting onvolledig zijn. De spreekstem maakt gebruik van een dikke stemplooi-sluiting. Met name vrouwen spreken wel eens in een kwaliteit die de stemplooien niet volledig laat sluiten. Ook hier is gemakkelijk een andere kwaliteit te verkrijgen met EVTS.

Nog een mogelijkheid om te werken aan heesheid, of een krachteloze of te zachte stem meer body geven, is het opzoeken van kern (Estill noemt dit 'twang') in de stem door het vernauwen van de epiglottis vernauwingspier. Dit creëert een formant tussen twee en vier kHz. Het vernauwen van deze spier levert naast een kernachtiger, helderder geluid ook een wat hogere supraglottische druk op, waarvan onderzoek aantoont dat ook dit de stemplooiën beter laat sluiten.

Twang maakt de stem luider, zonder dat de subglottische druk groter wordt, zodat de MCVE intact blijft. Hoewel volgens het EVTS-model deze kern (twang) niet specifiek in de spreekstem thuishoort, zou het voor bepaalde stemproblemen, mits gecombineerd met retractie, een bijdrage kunnen leveren aan het beter sluiten van de stem. Op veel plaatsen in de wereld wordt met twang in de stem gesproken, denk hierbij aan bepaalde gebieden in Amerika. Twang vind je door het imiteren van bijvoorbeeld een doedelzak, het geblaas van een schaap, het hinniken van een paard, het imiteren van een Amerikaan. Eenmaal gevonden kun je het via een simpele oefenstrategie in een bepaalde mate toelaten in de zangstem, maar natuurlijk ook in de spreekstem.

Stemproblemen, oorzaak, oplossing, psyche

Persoonlijk vind ik stemproblemen voor de cliënten zelf vervelend, maar ook zeer interessant; wat is nu precies de bron van het probleem en vooral, hoe lossen we dit op? Het zijn toch bijna altijd zaken die met een beter en bewuster stemgebruik veranderd kunnen worden.

Wanneer een stemprobleem terug te voeren is naar psychische oorzaken, ook dan kan EVTS een goede invloed hebben. Wanneer het stemgebruik en de stemkwaliteit verbetert, kan dit weer meer zelfvertrouwen geven. Je bent daadwerkelijk in staat iets op te lossen, door actief te werken aan de stem en daarmee een bepaald resultaat te bereiken. Iets te veranderen aan een bepaalde situatie.

De psychische problemen zelf lost dat werken niet op, maar de logopedie is hier ook niet op toegesneden, hoewel de aandacht van de logopedist veel kan betekenen voor iemand met spanningsgerelateerde problemen.

De hier genoemde figuren zijn ook in te zetten voor andere stemproblemen en natuurlijk heb ik hier lang niet alle figuren genoemd die te gebruiken zouden zijn. Dit is niet de plaats om iedere (oefen) mogelijkheid uitgebreid te beschrijven. De cursus zelf is dat wel en ik hoop eigenlijk, wellicht mede via dit artikel, collegae bekend te maken met het bestaan van EVTS (waar deze nog onbekend is) en nieuwsgierig naar de mogelijkheden ervan. Sinds ongeveer een jaar is het mogelijk om dit in het Nederlands te volgen, met Alberto ter Doest als cursusleider (CCI). Voorheen was de cursus in het Engels, omdat er alleen docenten buiten Nederland waren die de licentie hadden om deze cursus te mogen geven.

Een voorbeeld uit de praktijk

In mijn werk als zangpedagoog word ik een enkele keer geconfronteerd met een student die stemproblemen heeft.

Een jonge vrouw, leeftijd 23, kwam in haar laatste jaar van de studie bij mij terecht met een kleine verdikking op de stemplooiën; niet ernstig, maar wel aanwezig. De spreekstem was licht hees, wat kraakjes en werd (te) voorzichtig, zelfs omzichtig, gebruikt. Er was geen hoogteverlies, geen duidelijke heesheid tijdens het zingen, de stem had weinig laagte, de g beneden de centrale c als laagste toon. De stem was sneller vermoeid dan voorheen en er was een bepaalde angst ontstaan. Angst om de stem te gebruiken en te beschadigen.

Hoe reëel is zo'n angst? Voor mij als docent niet, maar wel voorstelbaar. Voor de student zelf echt aanwezig en daar heb je dus mee te dealen. Goed, hoe gaan we dan verder?

Beginnen met herstellen van vertrouwen, de angst bespreken, ontspanningsoefeningen doen, haar terug brengen in het lichaam met spreken en zingen,

externe logopedie geregeld (vooral gericht op ontspanning) en het probleem bij de wortel aanpakken met de inzet van EVTS in het spreken en zingen. Het eigenlijke stemprobleem is gemakkelijk onder controle te krijgen met alleen EVTS, de spanning die in de student aanwezig is kun je ook herstellen met en door het werken aan de stem. Die innerlijke spanning, angst, vraagt ook echt apart aandacht. Is soms zelfs oorzaak van het in stand houden van klachten. Een multidisciplinaire aanpak was hier op zijn plaats vanwege de tijdsdruk, repetities en voorstellingen die op stapel stonden, het doen van audities, maar vooral de impact die een en ander had op de studente zelf en natuurlijk het zo snel mogelijk oplossen van het probleem.

Dit bij de wortel aanpakken. EVTS helpt bij het analyseren waar het probleem begint. In haar geval bij weg zijn bij 'eigen' geluid, te veel constricten, (knijpen) en het leren inzetten van technische vaardigheden op een bewuster niveau.

Constrictie, het smal, strak, maken van de vocale weg boven de ware stemplooiën. Een van de eerste dingen waar we aan hebben gewerkt is retractie. Het wijd houden, open houden, van de valse stemplooiën, zodat het trillingspatroon van de ware stemplooiën niet wordt gehinderd, en in haar geval was het ook goed om bewuster het velum hoog en breed te houden. Wat we ook hebben ingezet is 'twang', het gebruiken van meer kern in de stem door controle over de ary epiglottis vernauwingspier. Dat kan weer constrictie oproepen, dus met aandacht voor retractie. En zoals ik al eerder aangaf laat twang de ware stemplooiën beter sluiten. Verder hebben we geprobeerd spanning van de kaak af te halen. We hebben de lestijd verdeeld over de week, zodat we meestal twee keer per week konden werken, omdat het voor haar vertrouwen beter was vaker de controle in de les te hebben en ook de kans te geven daar waar het nodig was te kunnen bijpraten over het probleem en het herstel.

Hoe is dat proces verlopen?

Heel in het kort gezegd, de klachten verminderden, zij heeft alle audities, repetities en voorstellingen kunnen doen, een goed eindexamen gedaan, is bewuster geworden van technische mogelijkheden, heeft zich daar meer vaardigheden in verworven, is meer teruggekomen bij het eigen geluid en heeft zich een plek veroverd in een musical.

Voor wie werkt EVTS niet?

Wanneer iemand gemotiveerd is en bereid om te zoeken, te vinden en te trainen, dan werkt het altijd. Bij cliënten voor wie het moeilijk is het eigen lichaam te voelen, kan de weg langer zijn, maar kunnen ook zij meer en anders leren waarnemen. Daar moet dan wellicht ook langer bij stil gestaan worden, om deze gelegenheid tot ontwikkeling te geven.

Het is niet alleen voelen wat je doet, het is de combinatie van de waarneming van geluid en de inspanningen die je levert.

Maar, het werkt niet wanneer een cliënt niet actief meewerkt aan het herstel. Het vraagt motivatie, aandacht en activiteit (training) van de cliënt, maar daar krijg deze dan ook bewustzijn en verbetering voor terug.

Een verklaring voor de keuze van de inhoud van dit artikel

Ik ben me ervan bewust dat ik weinig theoretische onderbouwing geef voor de elementen die ik noem. Ik heb gekozen voor een eenvoudige, maar zo praktisch mogelijke beschrijving van een en ander, vanuit mijn ervaring met EVTS en de mogelijkheden die het geeft voor de spreekstem. Dit is bij lange na geen volledige weergave van alle mogelijkheden die het systeem biedt. Dat kan ook niet in een kort artikel en door de vele kanten die je opkunt met Estill. Wellicht is het een bijdrage tot een kennismaking met.

Is het een goed idee voor logopedisten om kennis te nemen van het model van Jo Estill?

Iedereen is vrij om te besluiten iets wel of niet te gaan doen. Ik heb het ervaren als een fantastische bijdrage aan mogelijkheden om mee te werken die al-

le tijd, aandacht, energie en geld welke ik erin heb gestoken, volledig heeft teruggegeven.

Bij alle eigen kennis en kunde in het oplossen van stemproblemen bij cliënten, die iedere logopedist al heeft, is het simpelweg een helder systeem om mee te werken. Hoewel een richting nooit alle antwoorden heeft op problemen die je in de praktijk tegenkomt, is de helderheid, gebaseerd op veel wetenschappelijk onderzoek en praktijkervaring, terwijl het onderzoek nog steeds doorgaat en ruimte laat voor nieuwe inzichten, een geweldig mooie aanvulling. De cursus gaat met vaart door alle figuren heen. Veel cursisten kiezen ervoor de cursus nog een keer te herhalen, oefengroepjes samen te stellen en/of ervaringen uit te wisselen met collega's.

De cursus die aangeboden wordt in Level I is het bespreken van de anatomische structuren, de fysiologie en anatomie, de mogelijkheden ervan en daarbij horen de compulsory figures, die het trainen van het figuur en daarmee de stem, eenvoudig mogelijk maken.

In Level II worden zes verschillende stemkwaliteiten onder de loep genomen. Speech, falsetto, sob, nasal en oral twang, opera en belting, die stuk voor stuk opgebouwd zijn uit de elementen die in Deel I staan beschreven en vanuit alle onderzoek dat tot nu toe is gedaan door Estill en haar opvolgers.

Deel I en II zijn (nog?) niet in het Nederlands vertaald. Iedere deelnemer aan de cursus krijgt een lijst met de vertalingen van Engelse termen.

Samenvatting

Jo Estill, een Amerikaanse zangeres, die veelvuldig bezig was met de vraag hoe alles nu precies werkt, wat je exact doet, tijdens zingen en spreken. Deze fascinatie heeft er toe geleid dat ze op zeker moment begon met het doen van onderzoek naar de precieze werking van het stemapparaat, in verschillende stemkwaliteiten, onder andere door te kijken in de larynx met de op dat moment daarvoor beschikbare apparatuur, in samenwerking met wetenschappers. Dat onderzoek deed ze eerst bij zichzelf, later bij proefpersonen, mannen en vrouwen met getrainde en ongetrainde stemmen. Dat onderzoek is steeds omvangrijker geworden, verder gegaan en gaat nog steeds door. Naar aanleiding van alle onderzoek dat gedaan is en de uitkomsten daarvan, is het EVTS-model geëvolueerd naar wat het op dit moment is.

Summary

EVTS can be a part of voice therapy. It helps in analyzing what the problem is and it gives you simple solutions to work on the problem. It teaches the isolated control of anatomical structures within the voice production system. The compulsory figures instruct you how to control the structures for a healthy voice production.

Auteur

Antoinette Kouwenberg studeerde zang en opera aan het Conservatorium voor Muziek in Maastricht van 1979 tot 1985. Was een aantal jaren verbonden aan de Stichting Hoofdstad Operette. Ging daarna freelance zingen en lesgeven o.a. aan de Muziekschool in Breda en Bergen op Zoom en in een eigen praktijk.

Begon in 1990 de studie logopedie aan de Hogeschool Midden Nederland in Utrecht en ronde in 1991 alle stemvakken van alle jaren af, ontving daarmee een getuigschrift als stemtherapeut. In 1997 werd zij gevraagd les te komen geven aan het Fontys Conservatorium en de Dansacademie in Tilburg, werd later ook coördinator van de afdeling Muziektheater daar. Zij werkt sinds 2006 als zangdocent aan het Codarts Conservatorium in Rotterdam, afdeling Muziektheater, en in Alkmaar aan het INHolland Conservatorium afdeling Musical Theater.

Je bent logopedist

geen administrateur

Intramed, complete praktijksoftware voor de Logopedist

- Registratie Logopedie volgens richtlijnen LIS
- Digitale export voor de LLR
- Formulieren voor logopedische anamnese en onderzoek
- Kwaliteitsjaarverslagen
- Een Service Centrum waar u deskundig en vriendelijk geholpen wordt, ook 's avonds!
- Beveiligd online declareren bij alle zorgverzekeraars
- Elektronisch controleren waar uw patiënt verzekerd is

En natuurlijk kunt u geluids- en videofragmenten in het patiëntendossier vastleggen!

Tot 31 december 2009 hebben we de speciale overstapweken voor logopedisten. Zonder veel moeite stapt u nu over naar de software van Intramed.

Hiermee kiest u voor betrouwbaarheid, stabiliteit en continuïteit.

Kijk op onze actiepagina voor alle voordelen en voorwaarden, www.intramed.nl of bel naar 0182 - 621 107.

intramed

Noordkade 94
2741 GA Waddinxveen
T 0182 62 11 07
F 0182 62 11 99
www.intramed.nl

Het gemak van Intramed